

ADALETSİZLİK DUYGUSU

Dr. Mustafa T. YÜCEL (*)

"Modern insan" için temel değerler nelerdir? sorusuna verilecek yanıt, bilim, ahlak, sanat, adalet-kültür diye adlandırılan şeylerdir. Adalet kavramı, değerler hiyerarşisinde yüksek bir konumda olup; iyilik gibi mutlak bir değer taşımaktadır. Bu kavramın pozitif unsurları, diğer değer ve çıkarlarla öylesine kaynaşmıştır ki, adaletin tamamiyle belirginleşmesi hiçbir zaman mümkün olmamaktadır. Özel kural ve yargılardan hareketle adalet kavramı hakkında bir genelleme yapmakta bizlere pek yardımcı olmuyor. Kimse seçilen kural ve olguların adil olduğunu garanti edemez. Bu soyut kavram, bizim anlayışımızın ötesinde yer almaktadır. Bu durumda bizler bir ölçüt ve rehberden yoksun olarak adaletin ne olduğu konusunda fikri egzersiz ve felsefi tekerlemelerle kendimizi avutmak durumunda kalmaktayız. Kuşkusuz, bu tür avutmaya bir son vermenin zamanı gelmiştir. Bunu sağlayabilecek ve adalet kavramına dinamik bir işlerlik kazandıracak negatif bir betimleme ile "adaletsizlik duygusu" olabilecektir. Bu duyguyu sizler sık sık taşımakta; etkisini fizyolojik olarak algılamaktasınız.

Şimdiye kadar sözü edilen adalet duygusu yerine, adaletsizlik duygusundan söz ettiğimiz eski bir orkestra şefi gibi kelimelerle oynamak isteminden ileri gelmemiştir. Uzun yıllar fikri egzersizlere konu olan adalet, tabii hukukçularca o derece bulutlar içerisine sokulmuştur ki, adaletten söz edildiğinde insan aklına bazı ideal ilişkiler veya statük durum veya soyut standartlar gelmekte; Pereat mundus fiat iustitia (Dünya yıkılsa da adalet yerine gelsin) formülü dile getirilmekte; yaşamötesi bir değer olarak

(*) Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürü.

adalet idea'sı, iyilik kavramı gibi müphem kalmaktadır. Buna karşın, biz hukukçular insanların tepkilerindeki aktif, canlı ve tecrübeli olan yönleriyle ilgilenmekteyiz.

Varoluşçu anlamda, demokratik bir vatandaş ne zaman adalete başvuru gereğine programlanmıştır? Hiç kuşkusuz, doğrudan veya dolaylı olarak adaletsizce bir eylemin etkisini gördüğünde, işittiğinde veya okunduğunda adalete sarılmaktadır. Vatandaş soyut adalet idea'sı hakkında belirgin adli formüller veya ütopyik diyagramlar saptamak üzere düşünme ve çalışmayı pek adet edinmemiştir.

Adalet geleneksel manasıyla bir mode, durum veya koşul olarak gözönüne alındığında insanların tepkileri yalnızca düşünce düzeyinde kalacaktır. Bilinen bir gerçek ise, düşüncenin fırındaki hamuru pişiremeyeceğidir. Buna karşılık gerçek veya hayal ürünü adaletsizlik örneği ile karşılaştığımızda insanın yanıt ve tepkisi pek farklı bir şeydir; insan organizmasındaki hareket ve sıcaklık ile canlıdır.

Sosyal bir sorunla karşılaştığımızda seçenekli çözümlerden hangisinin adil olabileceğini her zaman belirleyemediğimiz halde özel bir çözümün tamamıyla adil olmayacağı konusunda herkesin hemfikir oluşuna tanık olmaktadır. Bu nedenle, "adaletsizlik duygusu" daha uygun bir deyim olarak belirmektedir. Bu açıdan "adaletin" anlamı, bir durum olmayıp, bir süreç; bir koşul değil, bir eylemdir. "Adalet", yine bu açıdan, adaletsizlik duygusunu doğrudan şeyi düzeltmek veya bu duygunun doğmasına engel olma yolunda aktif bir süreç olarak algılanmalıdır.

Adaletsizlik duygusu hukuk düzeninde etkisini devamlı olarak gösteren genel bir olgudur. Bunun yönleri ve belirtileri arasında "eşitlik talebi", "suçlunun hakettiği cezayı görmesi", "hükümetin faaliyetlerini kendisine uygun görev alanlarıyla sınırlaması ve küçülmesi"; "inşanlık onuru"; "yargılamanın adil olması"; "hükümetin olması gereken işlevlerine indirgenmesi"; normal beklentilerin gerçekleşmesi (suç ve cezalar geçmişe yürütülemez ve masumluk karinesi) yer almaktadır. Bu hallerde, adaletsizlik duygusu uyanmakta ve eyleme yönelmektedir. Örneğin, resmi memurlar yetkilerini kötüye kullanır veya masum kişilere fena

muamele ederse, adaletsizlik duygusu tahrik edilir. Kendisine kötü muamele yapılan kişiye sempati duymakla kalmayarak hayali bir yer değiştirme ile kendimizi onun yerine koyarak direnir ve savunuruz. Bu psikolojik gerçek Albert Camus'yu şu satırları yazmaya yöneltmiştir: "Yeryüzünde bir tekkişi tutsak olsa, özgürlük zindandan başka bir şey değildir. Evet özgürdüm, ama hiçbir zaman bir ülkeyi, onun kölelerini düşünmeden edemedim". Yine aynı temelden hareket eden müteveffa Amerikan Cumhurbaşkanı J.F. Kennedy, Berlin'i ziyaretinde yaptığı konuşmasında "Ich bin einer Berliner" demiştir.

Özet olarak, yukarda belirtildiği üzere hangi çözümün adalete uygun olduğunu saptamak zor olsa bile, belirli çözümün adalete aykırılığını saptamak kolaydır.

Adaletsizlik duygusu, böylece, insanlarda ve hukuktaki işlevini belgelemektedir.

Adaletsizlik duygusu bireysel olarak tecrübe edilebileceği gibi kamu karakteri de kazanabilir. Adaletsizlik duygusunun birey olarak tecrübesine örnek olarak ağabeylerinin katiline verilen cezayı az görüp, mahkeme koridorunda katilin üzerine saldıran kız kardeşlerin tutumu gösterilebilir. Duygu galeyana gelerek tatmin için harekete geçti; bu favır, tabiiyatıyla, hukuk düzenimizde kabullenemez bir hal olmakla beraber, duygunun somut olarak tecrübesine örnek olması açısından yerindedir. Adaletsizlik duygusu, statik bir durum olmayıp, karnı aç bir kişinin karnını doyurması gibi dışarıya yönelişi, canlılığı ifade etmektedir.

Adaletsizlik duygusunun kamusal karakteri, tehlikenin tanınması, ona karşı direnilmesi ve adaletin başarılı bir gösterge ortaya koyması durumunda halkın kıvancından belirginleşmekte; sosyal değişimleri etkileyen türde olmaktadır—halkın sesi hakkın sesidir. Nitekim, metoforik olarak, eski Jericho Kalesi, adaletsizlik kalesi, bazıların düşünüşü gibi rahipler borazanlarını ötürdüğü zaman çökmedi; halkın güçlü sesi ile çöktü.

1 Aralık 1992 tarihinde yürürlüğe giren Ceza Usulü Yasası ... bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına dair 3842 sayılı yasanın 13. maddesinde "Yasak sorgu yöntemleri" başlığında" ifade

verenin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, zorla ilaç verme, yorma, aldatma, bedensel cebir ve şiddette bulunma, bazı araçlar uygulama gibi iradeyi bozan bedeni veya ruhi müdahaleler yapılamaz. Kanuna aykırı bir menfaat vaat edilemez. Yukarıdaki fıkralarda belirtilen yasak yöntemlerle elde edilen ifadeler rıza olsa dahi delil olarak değerlendirilemez". (CMUK. Madde 135/a); ve 24. maddesinde de "Soruşturma ve kovuşturma organlarının hukuka aykırı şekilde elde ettikleri deliller hükme esas alınmaz". (CMUK. 254/2 f) kuralları kamusal adaletsizlik duygusunun yoğunlaşan ivmesi sonucu yasallaşmıştır.

Adaletsizlik duygusunun özel işlemleri düzenleyecek veya özel davaların hükme bağlanmasını sağlayacak belirli bir formül veya değerler hiyerarşisini sağlayabileceği de ileri sürülemez. Akılını özgür olarak kullanan bir kişi için bu türden bir formül var olmadığı gibi düşünülmesi de eşyanın tabiatına uygun değildir.

Adaletsizlik duygusunda, deyimini yanlış bir anlayışa neden olmaması için aklın rolünün zorunlu ve vazgeçilmez bir öge olduğunda belirtilmelidir. Farklı kişiler, adaletsizlik duygusunu uyaran sorunlarda farklı ve hatta aykırı sonuç ve karara varabilirler. Hiç bir kimsenin bunun böyle olacağı hususunda kuşkusu olmamalıdır. Bu sonuç oldukça doğal bir süreçtir. Kişilerin farklı kararlara varması gerçeği, adaletsizlik duygusunun var olmadığı anlamına gelmediği gibi, bu duygunun hukuk düzenine etki etmediği anlamına da gelmez. Aksi halde, düşünce gücünü kullanarak farklı sonuçlara ulaşıldığı için aklın var olmadığı ve yine erkeklerin farklı kadınlardan hoşlandıkları için aşk denilen itinin var olmadığı sonucuna varırız ki, bu da oldukça absurd – saçma olur. Totaliter rejimlerde baskı sonucu bireylerde aynılık kendisini gösterebilir; yine, bireylerin istekli olarak akli özgürlükten vazgeçmeleriyle birlik ve aynılık benzeri bir durum yaratılabilir. Fakat, özgür bir toplumda hür bireylerin düşünüş, kanaat ve yargılarında ayrılık görülecektir. Ayrılığın görülmesi, hür insanın kişilik ve onurunu vurgulamakta; insanı insan yapmaktadır.

Özet olarak, adalet duygusu akıl (reason) ile kişinin kendini başkasının yerine koyma (empathy) nin bileşimi olarak görül-

mektedir. Akıl olmaksızın sosyal yararlılığı söz konusu olamayacağı gibi empathy olmaksızında sıcak, duyarlı ve doğal itici gücünü yitirecektir. Bunların ayrılmaz biçimde oluşturduğu bu duygu bunlardan yalnız biriyle varlık gösteremez. Empatik temelden yoksun yalnız akılcılık ekstrem kuşkuya yöneltici olacak; akıldan uzak empathy ise cahilce, el yordamı ile yapılan duygusal zemimli bir arayış olmanın ötesinde işlev görmeyecektir.

Bu ikili demokratik toplumunun korunmasındaki siyasal işlevi ötesinde Durkheim'ca ifade edilen sosyal tesianüdü perçinleyen bir çalışmada göstermektedir. Bu ikili, zaman, mekan, kültür, hukuk ve ahlaki gelenegini bir tarafa iterek, sözde yargıçlar ile linçe kadar giden yığın adaletinin algılanması ölçüsünde Sokrat örneğinde yargılama biçimi ve mahkumiyet insanlardaki adaletsizlik duygusunu harekete geçittirecektir. Bu bağlamda Dreyfus ve Bertand Russel davaları da skandal oluşturur nitelikte adaletin inkarı örnekleridir.

Adaletsizlik duygusunun akılcılığına katkısı açısından E. Kant'ın Pür Aklın Kritiği adlı eserinde işlediği "dereceli pragmatizm" bir referans olabilecek niteliktedir. Bu değerlendirmede, alınan tedbir veya saptanan çözümün insan öznesine olan bedelinin ilk aşaması ile idamesindeki miktarı inançlar için egemen olmaktadır. Kişi yaptığı bu saptama sonrası inancı derecelenmektedir. Kant, bu durumu "pragmatik inanç" diye adlandırmaktadır. Bu bağlamda, belli bir düzeyde paralı eğitime içtenlikle inanan halkın başka bir seviyede buna istekli olmadığı ve yine yargılamanın hızlandırılması gereğine inançlı yargıçların saat 9 yerine 8 de işe başlama veya ikili vardiye ile mekan değerlendirmesi söz konusu edildiğinde pek istekli olmadığı görülecektir. Diğer taraftan eylemin insan objesine olan bedeli de gözönüne alınmalıdır. Bu doğrultuda, özel hukuk davalarında hüküm için gerekli delil derecesinin ceza davalarında makul kuşku ötesinde belirlenmesi gerektiği kaydedilebilir.

İnsanlar kanuni veya siyasal süreç ile çözümlenebilecek sorular üzerinde farklı tutumlara sahip olurlarsa, bu yolda Anayasa'nın egemen kural ve normların konulması için belirttiği yollara başvurulması zorunludur.

Algıladığımız adalet idea'sı eğitim, ekonomik durum, duygularımız (sentiments) ve ön yargularımızdan etkilenmektedir. Bir asırda, bir insana "just" adil gözükene diğer bir asırda insana oldukça adaletsiz görünebilmekte; tarihçiler, tarih sahnesinden zamanında ortaya koyanlarca çok şerefli bir hizmet olarak algılanan siyasal tedbirlerdeki adaletin şimdilerde adaletsizlik duygularımızı isyan ettirecek nitelikte olacağını sayısız örneklerini sunabilmektedir. Nevar ki, her asırda ve şimdilerde daha küçük zaman dilimlerinde var olan kamusal adaletsizlik duygusu (kamu vicdanı) tüm kötülöklere karşı savaşım verebilmekte ve hükümetlerin başarısı bunları giderebildiği ölçüde değerlendirilmektedir.

Hakimler, hukuku uygularken her defasında kendilerine yavaş yavaş hukuku şekillendirmekte ve geliştirmekte; boşluk olduğunda kendisini yasa koyucu yerine koyarak hukuk oluşturmaktadır. Oldukça basit ve belirgin davalar dışındaki hemen her davanın makul hukuki gerekçe ile şu veya bu şekilde sonuçlandırılması olası ve mümkündür. Kurul halinde çalışan mahkemelerde muhalif kalan üye veya üyeler kendi hukuk anlayışlarının ekseriyettekiler kadar tutarlı olduğuna inanmışlardır.

Zaman zaman hukukun kendisinde bir seçime olanak vermekte; bir veya diğer ilkenin uygulaması söz konusu olabilmektedir; bu durumlarda karar verilirken adaletin geliştirilmesi, yüceltmesine özgü ahlak motive'den, saikinden yoksunluk düşünölmeyeceği gibi varlığı da olanaksızdır.

Sonuç olarak belirtilebilir ki, adaletsizlik duygusu var olagelmekte ve duygu genel kanunların ve özel kararların aktif bir yapıcısı ve şekil vericisi olmaktadır. Bu duygu ikna ve uyarılığın kaba kuvvet gösterisi üzerinde galip geleceğini ve daha mutlu bir dünya toplumun temellerini atacağını iletmektedir; iletimin yaygınlaşmasıyla beliren "one world" oluşumu sürecinde en kardinal unsur olacak; insanların kusarcasına miğde bulantılarını sonlandıracak etkinlikte bir işlev görecek; sosyal psikolojinin odak kavramlarından biri olarak çok boyutlu irdelenecektir.

Adaletsizlik kavramı, içinde zulüm unsurunu, keyfilik unsurunu, kin unsurunu, sevgi unsurunu v.s. daha belirgin taşıyabil-

diği için, adalet kavramına göre daha elverişli ve işlevsel niteliği daha fazladır. İşte, toplumda ve dünya'da var olan adaletsiz durumları azaltmak doğrultusunda demokratik kişi ve kuruluşların "her şey insan içincilik" yaklaşımı içinde verdikleri uğraş gelecek için haklı beklentilerin güvencesi olmaktadır—yaşam için adalet; yoksa, adalet için yaşam değil. Kimsenin çocuksu hayallerini yıkmak istemem ama kusursuz adalet dağıtan öyle bir Adalet Hanım veya Tanrıçası da yoktur. Ne zaman netameli, karışık, sakalla bıyık arası bir iş çıktığında adalet sözünün gerisine saklanmak; adalet en doğru hükmü verecek demek gereksizdir. Bu adalet lafını elimizi ayağımızı kesecek bir heyula haline getirmemeliyiz.

Adalet duygusu da gelişime ve böylece eğitime elverişli ve yeteneklidir. Bunun için de, bu değerın kendilerinde gerçekleştiği yüksek kişiliklerin ve kuruluşların, eğitilecek insanların önüne serilmesi, gözünün önüne konulması gerekir;

... çünkü insanlık, kendisine örnek olacak dersleri, Tanrının takdis ettiği insanlarda bulabilir (Voltaire).

Taklit edeceği örneği olmayanlar nadiren gelişirler (Plautus).

Adaletsizlik duygusunun bu gelişme sürecinde getireceği değişim, aktif eşitlik kadar pasif eşitliğin sağlanması; açıklıktan veya bakımsızlıktan ölümün altında bu gerçeğin algılanması ve bunun toplumlarda eylemsel olarak yer etmesi şeklinde olmalıdır.

İngiliz kuvvetlerinin Amerika'da yenilgiye uğradığı 1781 yılında komutanların teslim olması sonrası İngiliz askerlerinin resmî geçidinde bandonun çaldığı parça rastlantı sonucu (veya bilinçli) The World Turned Upside idi. Evet Dünya o tarihten bu yana 180 derece değişti. Değişmeyerek işlevsel varlığını sürdüren ise "adaletsizlik duygusu"dur.

ADALET KAVRAMI HAKKINDA HALKIN ALGILAMASINI SAPTAMAK ÜZERE SOKAKTAKİ 200 KİŞİYE 16-17/12/1992 TARİHLERİNDE ADALET NEDİR? SORUSUNA VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI (*)

	KİŞİ SAYISI	%
EŞİTLİK	32	16.0
HAK, HUKUK, DÜZEN	26	13.0
DOĞRULUK, DÜRÜSTLÜK	24	12.0
ADALETSİZLİK, HAKSIZLIK	18	9.0
MÜLKÜN TEMELİ	17	8.5
HAKÇA DAĞITIM	10	5.0
YASALAR, YASALARI UYGULAMA	8	4.0
YARGI ORGANI, ÖRGÜT, DEVLET	8	4.0
TERAZİ, ÖLÇÜT, DENGE	7	3.5
GÜVEN DUYGUSU VE GÜVENLİK	6	3.0
ADİLLİK, HAKKANİYET	6	3.0
INSAN HAKLARI	5	2.5
YAŞAM İÇİN GEREKLİ	3	1.5
HAKKIN KORUNMASI	2	1.0
INSANLIK	2	1.0
HUKUKÜN ÜSTÜNLÜĞÜ	2	1.0
DEMOKRASİNİN TEMELİ	1	0.5
İHTİYAÇ	1	0.5
TOPLUMSAL DAYANIŞMA	1	0.5
HAKSIZLIKLARIN KALDIRILMASI	1	0.5
HİÇBİRŞEY	1	0.5
BILMIYORUM, FİKRİM YOK	8	4.0
İLGİSİZ CEVAPLAR	11	5.5
	200	100.0

KAYNAKLAR :

Aral V. **Toplum ve Adaletli Yaşam. İst. 1988**
